

**ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΞΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΚΑΜΑΡΙΤΗ**

Από τον
ΚΑΛΟΥΣΤ ΠΑΡΑΓΚΑΜΙΑΝ

Το άρθρο αυτό είναι το δεύτερο μιας σειράς που αφορά τα βάρθρα και σπήλαια που βρίσκονται στην περιοχή της Κοινότητας Αξού Ρεθύμνου Κρήτης. Καθώς η συνεργασία του τοπικού τμήματος Κρήτης της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας με τον πολιτιστικό σύλλογο Αξού συνεχίζεται, θα ακολουθήσουν και άλλα άρθρα που θα περιγράφουν τον σπηλαιολογικό πλούτο της περιοχής.

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζονται το ιστορικό ανακάλυψης και εξερεύνησης του Σπηλαίου Καμαρίτη, οι θρύλοι και παραδόσεις που το αφορούν, η περιγραφή και χαρτογράφησης του και τα μέχρι στιγμής επιστημονικά ευρήματα. Τέλος, γίνεται μια πρόταση για την αποτελεσματική προστασία του σπηλαίου και ταυτόχρονα την προβολή του σαν φυσικό μνημείο, που θα έχει σαν αποτέλεσμα την ακόμα μεγαλύτερη πολιτιστική και πολιτισμική ανάπτυξη της Κοινότητας αλλά και της ευρύτερης περιοχής.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους κατοίκους της Κοινότητας και τα μέλη του πολιτιστικού συλλόγου για την πραγματικά "Κρητική" φιλοξενία που παρείχαν στα μέλη της αποστολής.

Τέλος, θέλουμε να ελπίζουμε πως τόσο με την πρόταση αυτή όσο και με την σειρά διαλέξεων που κάναμε και θα κάνουμε στην Αξό θα συμβάλουμε στην περιβαλλοντική και πολιτιστική ευαισθητοποίηση και πως το σπήλαιο δεν θα έχει την μεταχείριση που είχαν άλλα, αισθητικά αξιόλογα, σπήλαια τόσο στην Κρήτη όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Ιστορικό ανακάλυψης και εξερεύνησης του σπηλαίου: Ανταποκρινόμενο σε πρόσκληση του πολιτιστικού συλλόγου Αξού, το Τοπικό Τμήμα Κρήτης της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας οργάνωσε στις 25.11.1990 μια εξερευνητική αποστολή στην Αξό. Στην αποστολή αυτή, εκτός του γράφοντος που είχε και την ευθύνη, συμμετείχαν τα μέλη: Σ. Βασιλακάκης, Μ. Καλφάκη, Μ. Καντιδάκης, Ι. Νάθενας, Α. Παπαδάκης, Σ. Πατραμάνης, και Π. Σαλεμή. Μετά την εξερεύνηση δύο βάρθρων (Παραγκαμιάν, 1992) επισκεφτήκαμε και του "Καμαρίτη τον Σπήλιο" μια βραχοσκεπή με φαινομενικά ελάχιστο ενδιαφέρον. Το μέλος Μ. Καντιδάκης ανακάλυψε μια τρύπα μικρών διαστάσεων και αμέσως οι Σ. Βασιλακάκης, Σ. Πατραμάνης και Ι. Νάθενας προχώρησαν στην εξερεύνησή της. Η ανακάλυψη ήταν γεγονός. Εξερεύνησαν και

Speleological investigations at the village Axos, Rethymnon, Crete. The cave "Kamaritis"
by K. Paragamian

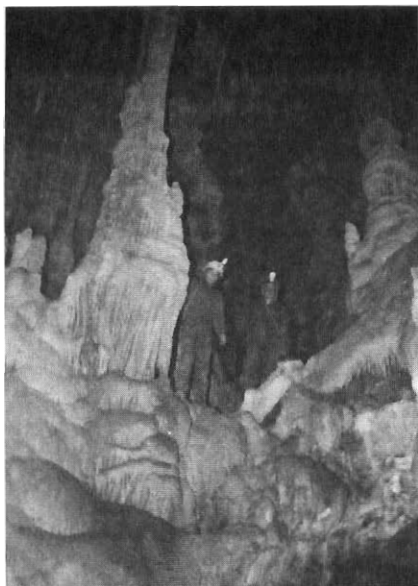
φωτογράφησαν ένα ιδιαίτερα πλούσιο σε σταλαγμιτικό υλικό σπήλαιο. Ακολούθησαν ακόμη τρεις επισκέψεις. Στις 2.12.1990 και 9.12.1990 ολοκληρώθηκε η χαρτογράφηση του σπηλαίου, συνεχίστηκε η εξερεύνησή του και συλλέχτηκαν βιολογικά δείγματα. Σε αρκετά σημεία βρέθηκαν οστά ζώων αλλά και ανθρώπινα. Στις 16.12.1990 σκάφηκε ένα σημείο του ΝΑ θαλάμου που ήταν φανερό ότι από εκεί βρίσκουν διέξοδο τα νερά που συσσωρεύονται μετά από βροχή. Πράγματι, μετά από 1,5 μ. βάθος βρέθηκε η σχισμή διαρροής που όμως ήταν δύσκολο να διευρυνθεί και αμφίβολο το αποτέλεσμα. Μετά το τέλος της αποστολής αυτής δόθηκαν οδηγίες για την κατασκευή καγκελλωτής πόρτας που θα κλείνει την είσοδο, χωρίς να αλλοιωθεί το κλίμα του σπηλαίου, αλλά και θα επιτρέπει την ελεύθερη διακίνηση των λίγων νυχτερίδων που το χρησιμοποιούν. Τόσο την εξερεύνηση όσο και τη χαρτογράφηση παρακολούθησαν πάρα πολλοί κάτοικοι σε ένα κλίμα μεγάλης ευφορίας και ικανοποίησης. Ο γνωστός μάλιστα λυράρης "Δημαρχογιάννης" δεν άντεξε στον πειρασμό να παίξει με τη λύρα του δυο-τρεις μαντινάδες μέσα στο σπήλαιο.

Θρύλοι και παραδόσεις που σχετίζονται με το σπήλαιο: Λέγεται ότι ο Κουτάντος, ένας παλαιός κάτοικος της Αξού, είχε ονειρευτεί τον αράπη που θυσιάστηκε για το "στοιχειώμα" ενός θησαυρού που είχε θαφτεί στο σπήλαιο. Ο θησαυρός αυτός ήταν δώδεκα χρυσοί ζυγοί. Πολλές φορές τον εκάλεσε ο αράπης για να του δείξει πού ήταν θαμμένος ο θησαυρός, ώστε να λυτρωθεί κι αυτός από το βάσανο της φύλαξης του. Φοβούμενος ο Κουτάντος αρνήθηκε αρκετές φορές, τελικά όμως αποδέχτηκε την πρόσκληση υπό την προϋπόθεση ότι θα έπαιρνε και την γυναίκα του μαζί, την οποία θα άφηνε σε κάμποση απόσταση από το σπήλαιο. Έντρομος αντίκρουσε το στοιχειό μόλις έφτασε στο σπήλαιο. "Ήρθες, εδώ είναι οι ζυγοί" του είπε ο αράπης με βαθεία, υποβλητική φωνή, δείχνοντάς του το μέρος που ήταν θαμμένοι. Πράγματι, αφού έσκαψε αρκετή ώρα, τους βρήκε. Με μεγάλη δυσκολία τους έσυρε έξω από το σκάμμα και άρχισε να τους μετρά. Πολλές φορές προσπάθησε να τους μετρήσει αλλά μπερδευόταν από το φόβο του. Ένα μεγάλο πρόβλημα προέκυψε για τον Κουτάντο, πού θα έκρυβε τους ζυγούς. Το πρόβλημα του έγινε αβάσταχτο άγχος και μετά από είκοσι μέρες έσκασε. Έτσι ο αράπης δεν μπόρεσε να αναπαυθεί. Ακόμη σήμερα φυλά τους χρυσοί ζυγούς.

Μια ακόμη, πρόσφατη ιστορία, μας διηγήθηκαν οι κάτοικοι της Αξού: Ο γερο-Καμαρίτης, ο παππούς του σημερινού ιδιοκτήτη της περιοχής του σπηλαίου, ήταν κασικοκλέφτης και βρισκόταν υπό διαρκή δίωξη από τις αρχές. Είχε γίνει θρύλος στην περιοχή καθώς πάντα κατάφερνε να ξεφεύγει από τα χέρια των χωροφυλάκων. Πολλές φορές του είχαν αποκλείσει στο σπήλαιο και αυτός κατά ένα ανεγύητο, σχεδόν "μαγικό" τρόπο, εξαφανιζόταν.

Η εξερεύνηση του σπηλαίου έδωσε κατά κάποιο τρόπο απάντηση και στις δύο ιστορίες. Βρήκαμε τον τρόπο με τον οποίο "εξαφανιζόταν" ο γερο-Καμαρίτης, αλλά η πιο σπουδαία ανακάλυψη ήταν "οι δώδεκα ζυγοί" που χιλιάδες χρόνια τώρα ήταν "θαμμένοι" στο πίσω μέρος του σπηλαίου Καμαρίτη. Τώρα πια ο αράπης, το "στοιχειό", σταμάτησε να φυλά το θησαυρό, αναπαύθηκε. Τώρα οι κάτοικοι της Αξού και οι εκπρόσωποι τους έχουν πλέον την ευθύνη της φύλαξής του. Και η ευθύνη αυτή είναι μεγάλη.

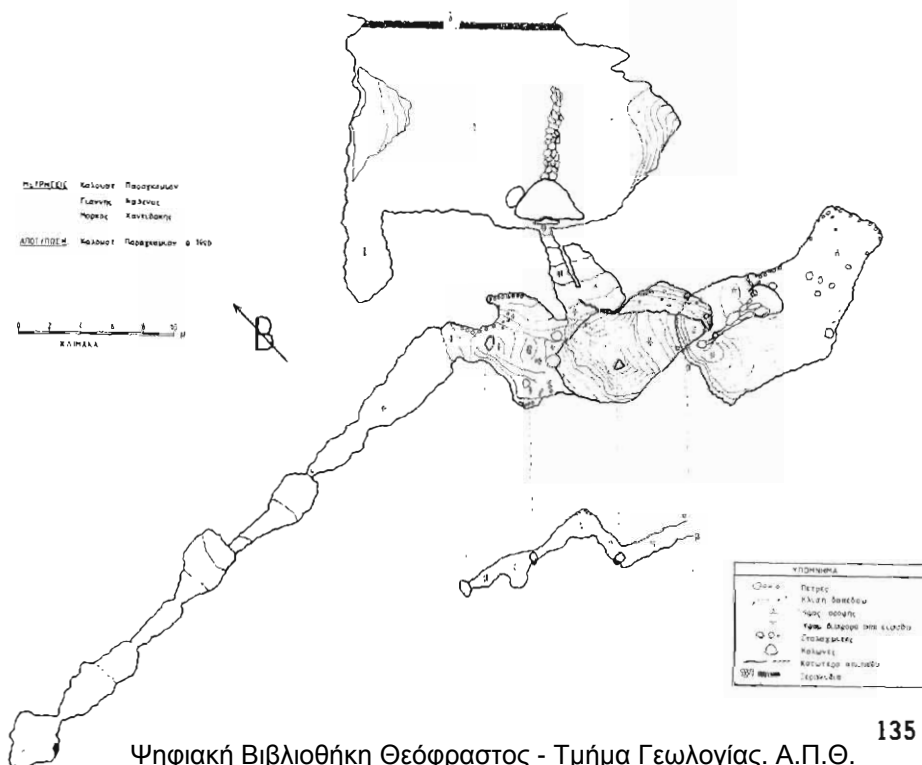
Το σπήλαιο: Το σπήλαιο Καμαρίτη (η βραχοσκεπή) είναι γνωστό από

Ο δημοσιογράφος
Λ. Βαρδάκης (αριστερά)
και ο Σ. Πατραμάνης
δίπλα στη μεγάλη κολώνα
(φωτ. Κ. Παραγκαμιάν)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Τοπικό Τμήμα ΚΡΗΤΗΣ

Σπηλαιοθεώρηση "του Κοιμητηρίου ο σπηλιάς"
ΚΟΙΝ. ΑΞΙΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ Κρήτης

πολύ παλιά. Μερικούς αιώνες τώρα χρησιμοποιείται από την οικογένεια των Καμαριτίδων, στους οποίους ανήκει και η ευρύτερη περιοχή, σαν στάνη. Ο Πλατάκης (1975) το αναφέρει σαν "του Μεμέτη ο Σπήλιος" με α.α. 0634. Το όνομα αυτό, το οποίο ακόμη χρησιμοποιείται, πρέπει να σχετίζεται με τον θρύλο που προαναφέραμε, καθώς παρόμοια ονόματα έχουν και άλλα κρητικά σπήλαια με "θησαυρούς" και "στοιχεία" που τους φυλάνε (Πλατάκης, 1977).

Προσπέλαση: Το σπήλαιο βρίσκεται στην περιοχή Φρούδι Νάκας - Αντώνη Ρίζωμα (Πλατάκης, 1974). Περίπου στο ένα χιλιόμετρο του δρόμου από την Αξό για το Πέραμα υπάρχει στα αριστερά μονοπάτι που οδηγεί, μετά από ανάβαση 100 μ., στην είσοδο του σπηλαιού.

Περιγραφή: Η είσοδος είναι μεγάλη, με πλάτος 13 μ. και ύψος 5 μ. Στη βάση της υπάρχει ξερολιθιά που αφήνει για πόρτα ένα άνοιγμα 1 μ. στη μέση περίπου.

Η πρώτη αίθουσα του σπηλαιού είναι μια βραχοσκεπή εμβαδού 250 τ.μ. Το πλάτος της είναι 20 μ. και το μήκος 13. Το ΝΔ τοίχωμα αποτελείται από πολλές στρώσεις ιζημάτων. Στο δυτικό μέρος αυτού του τοιχώματος υπάρχει κοίλωμα μήκους 6 μ. με φάρδος 2,5 μ. και ύψος 3 μ. διανοιγμένο σε ιζημα. Από εκεί σε περιόδους έντονων βροχοπτώσεων βγαίνει νερό. Στην ΝΑ μεριά του τοιχώματος υπάρχει μια μικρή τρύπα (0,7 x 0,4 μ.) ακριβώς πίσω από έναν ογκόλιθο ιζημάτων, ο οποίος αποσπαστήκε από ένα σημείο λίγο πιο ψηλά. Από την τρύπα αυτή βγαίνει επίσης νερό σε περιόδους έντονων βροχοπτώσεων και πλημμυρίζει το δάπεδο της πρώτης αίθουσας.

Ακολουθεί μια κατηφορική διάοδος, διανοιγμένη σε ιζημα, μήκους 7 μ., ύψους 0,5 - 1 μ. και φάρδους 1,5 μ. που διευρύνεται στο κατώτερο σημείο προς ανατολικά (5 x 2 μ.), και οδηγεί σε μια καταστόλιστη αίθουσα, την αίθουσα "Καμαριτή". Στο ΒΔ τμήμα της αίθουσας αυτής δεσπόζουν δύο κολώνες 3,5 και 6 μ. που δίνουν την αίσθηση ότι στηρίζουν την οροφή η οποία είναι συνέχεια της βραχοσκεπής. Πλήθος σταλαγμιτών, σταλακτιτών και μικρών κολωνών κοσμούν αυτήν την αίθουσα. Στο ΝΔ τοίχωμα στέκουν δυο σταλακτίτες με σχήμα κούρων. Η αίθουσα έχει εμβαδόν 70 τ.μ. ΝΑ, μετά από απότομη κατάβαση 4 μ., οδηγούμαστε στην αίθουσα "Των Ζυγών". Η αίθουσα αυτή έχει εμβαδό 90 τ.μ. Πλήθος μακρόστενων σταλαγμιτών μήκους έως 2 μ. και διαμέτρου 3 εκ. κρέμονται από την οροφή. Το δάπεδο είναι αργιλώδες. Στο ΒΑ σημείο υπάρχει διάδρομος 17 μ., η "Στοά", με διατομή 1,5 x 1,5 μ. (κατά μέσο όρο) που οδηγεί στο ΒΑ τμήμα της αίθουσας "Καμαριτή" και επικοινωνεί με το δάπεδό της σε τρία σημεία.

ΒΑ της αίθουσας "Καμαριτή" υπάρχει διάκλαση που προχωρά δυτικά. Στα πρώτα 15 μ. η διάκλαση είναι διευρυμένη έως 5 μ. Αυτό το πρώτο τμήμα, "Η Αίθουσα του Μεμέτη", έχει πολύ αξιολογό σταλαγματικό διάκοσμο. Επικρατούν οι παραπετασματοειδείς σταλαγμίτες. Η διάκλαση προχωρά για ακόμη 20 μ. πολύ στενά και πολύπλοκα, σε κατακόρυφο επίπεδο, καθώς υπάρχουν πολλοί αποσπασμένοι ογκόλιθοι και κατολισθήσεις. Ιδιαίτερα στα τελευταία 15 μ. οι πέτρες των κατολισθήσεων είναι ανακατεμένες με πολλά κόκκαλα.

Το σπήλαιο καταλαμβάνει μια συνολική έκταση περίπου 500 τ.μ., εκ των οποίων τα μισά καταλαμβάνει η βραχοσκεπή. Το συνολικό μήκος του είναι 90 μ.

Σπηλαιογένεση: Το σπήλαιο Καμαριτή πρέπει να υπήρξε κοιτή

ποταμού, του σημερινού Γεροπόταμου. Η οροφή είναι ενιαία μέχρι και την αίθουσα "Καμαρίτη". Σταδιακά απομονώθηκε η τελευταία από ιζημάτα που δημιούργησαν το ΝΔ τοίχωμα της βραχοσκεπής. Οι αίθουσες "Καμαρίτη" και "Των Ζυγών" λειτουργούν σαν συλλεκτήρες νερού. Η πρώτη συλλέγει τα νερά της βροχής και από τις τρύπες επικοινωνίας με την "Σταά" τα οδηγεί στην τελευταία. Η αίθουσα "Των Ζυγών" είναι ο τελικός αποδέκτης. Στο ανατολικό σημείο της, που είναι και το βαθύτερο (14 μ.), τα νερά σουρώνουν σε ένα στρώμα αργίλου 1,5μ. και προχωρούν προς τα κάτω σε πηγές που βρίσκονται λίγο - πολύ στην ίδια κατακόρυφο. Επειδή η άργιλος είναι πολύ δύσκολα περατή από το νερό, σε περιόδους σφοδρών βροχοπτώσεων το σπήλαιο γεμίζει με νερό και βγαίνει τόσο από την είσοδο όσο και από το νότιο κοίλωμα της βραχοσκεπής.

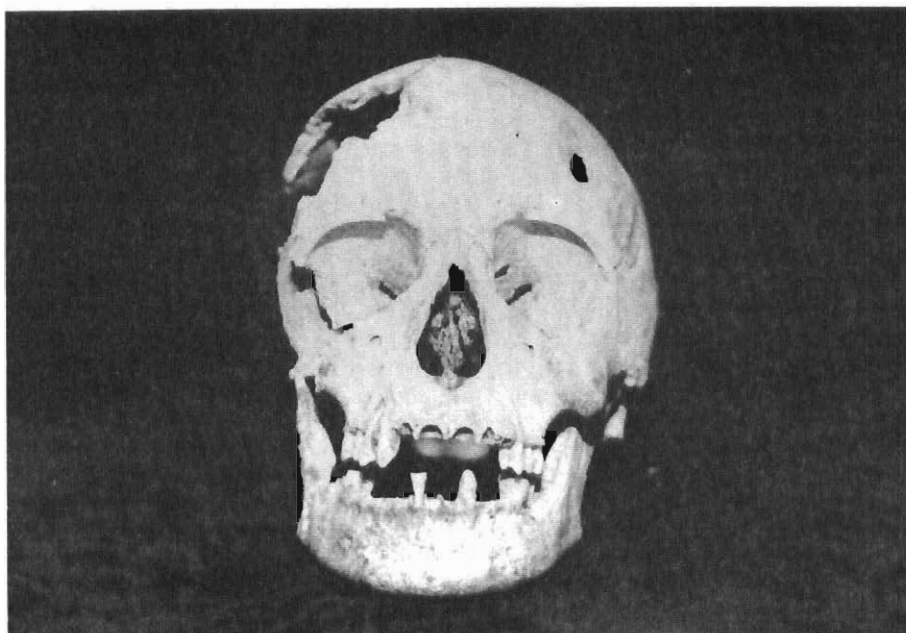
Η δυτική διάκλαση είναι αρκετά ενδιαφέρουσα καθώς υπάρχουν ευρήματα ξένα προς το σπήλαιο. Βρέθηκαν πέτρες επιφανείας και κόκκαλα ανθρώπων και μεγάλων ζώων που δεν είναι δυνατό να έχουν μεταφερθεί εκεί από τη σημερινή είσοδο. Όπως μας πληροφορήσαν οι βοσκοί, μετά από σχετική ερώτηση, υπάρχουν στην επιφάνεια μικρά βάρθρα κατά μήκος της διάκλασης, στην πλειονότητά τους βουλωμένα από πέτρες.

Βιολογικά ευρήματα: Εσυλλέχθησαν αράχνες, ισόποδα, γαστερόποδα, διπλόποδα και κολέμβολα μερικά εκ των οποίων τρωγλόβια. Τα ζώα αυτά θα αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης. Πλήθος τρωκτικών *Rattus rattus* υπάρχουν στην διάκλαση τα οποία προφανώς μπαίνουν από τα υπερκείμενα βάρθρα. Ο πληθυσμός των νυχτεριδών του σπηλαίου ήταν πολύ μικρός και ανήκουν στο είδος *Rhinolophus hipposideros*.

Ανθρωπολογικά ευρήματα: Σε αρκετά σημεία των 15 τελευταίων μέτρων της διάκλασης υπάρχουν ανθρώπινα οστά, συνήθως συνθλιμμένα από πέτρες, και μαζί τους οστά από μεγάλα ζώα όπως γαϊδούρια, άλογα αλλά και κατσικοπρόβατα. Συλλέχθηκε ένα κρανίο από το τέλος της διάκλασης. Μετά από την συγκόλληση των θραυσμάτων διαπιστώθηκε ότι ανήκε σε αρσενικό άτομο μικρής ηλικίας (12-13 ετών).

Κλίμα: Η θερμοκρασία του σπηλαίου ήταν 13°C ενώ η σχετική υγρασία 85%.

Πρόταση για την προβολή του σπηλαίου Καμαρίτη: Πλήθος αισθητικά αξιολογών σπηλαίων σε όλη την Ελλάδα αλλά και ένας σημαντικός αριθμός στην Κρήτη (Παραγκομιάν, 1989) έχουν υποστεί τις καταστροφικές συνέπειες της διαδικασίας που άστοχα ονομάζεται "αξιοποίηση". Και είναι καταστροφικές οι συνέπειες γιατί η "αξιοποίηση" δεν συνοδεύεται από σοβαρές μελέτες αξιολόγησης, διευθέτησης και διαχείρισης, αλλά επίσης και γιατί η διαδικασία αυτή γίνεται εξαιρετικά αργά και χωρίς προγραμματισμό. Από την άλλη, δεν γίνεται αποτελεσματική προστασία και η νομοθεσία είναι ανεπαρκέστατη. Το πάθος για το εύκολο κέρδος, την προβολή αλλά και η καλόβουλη επιθυμία για την επίδειξη του φυσικού πλούτου είναι, όπως η πρακτική δείχνει, σχεδόν πάντα η απαρχή για την καταστροφή του. Το σπήλαιο Καμαρίτη, λόγω του μεγέθους του, είναι εξαιρετικά ευαίσθητο σε μια τέτοιου είδους "αξιοποίηση". Οι σπουδαιότεροι λόγοι για τους οποίους δεν μπορεί να δέχεται επισκέπτες είναι οι εξής: α) Έχει μικρό μέγεθος. Η συνολική του έκταση είναι 500 περίπου τ.μ., ενώ οι αίθουσες με σταλαγμιτικό

*Το κρανίο μετά τη συναρμολόγηση και συντήρησή του
(φωτ. Κ.Παραγκαμιάν)*

διάκοσμο δεν ξεπερνούν τα 250 τ.μ. β) Είναι επικίνδυνο τις περιόδους μεγάλων βροχοπτώσεων γιατί πλημμυρίζει. γ) Είναι αδύνατο να γίνουν έργα στο σπήλαιο χωρίς να βλαφθεί σημαντικά ο διάκοσμος και ειδικά της αίθουσας "Των Ζυγών". Εξ άλλου το δάπεδο της αίθουσας "Καμαρίτη" είναι σταλακτιτικό υλικό που "κάθεται" σε άργιλο και μεγάλες πέτρες και επομένως είναι εύθραυστη η στατική του.

Ωστόσο, το Σπήλαιο Καμαρίτη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του φυσικού πλούτου της περιοχής και θα πρέπει να "χρησιμοποιηθεί" με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλει πολιτιστικά στην Αξό και την ευρύτερη περιοχή, δίνοντας παράλληλα και ένα μήνυμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η πρότασή μας είναι λοιπόν να γίνει μια μελέτη προς την εξής κατεύθυνση: Μπορεί να δημιουργηθεί ένας μεγάλος χώρος, κατάλληλα διαμορφωμένος, στον οποίο θα εκτίθενται φωτογραφίες των αιθουσών, των σπάνιων σταλαγμιτών και των ζώων του σπηλαίου σε μια σύνθεση που θα παρουσιάζει επιβλητικά όλες τις διαστάσεις του οικοσυστήματος. Μια μικρού μήκους ταινία μπορεί να το παρουσιάζει "ζωντανά" στους επισκέπτες της Αξού.

ABSTRACT

The cave of Kamaritis is situated at the first km of the road which leads from Axos to Perama, Rethymnon Dpt. It is a small but beautiful cave of 500 m². Almost the half of them are full of stalactites and stalagmites. It consists of a large entrance (250 m²), two chambers and a corridor. Its total length is 90 m with a total depth of 14 m. We collected cave animals for further study. We found human and large animal bones in the corridor and reconstructed the skull of a 12 year old boy. The bones came from potholes above the corridor and were smashed by stones. The temperature was 13°C and the relative humidity 85%.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Πλατάκης Ε. (1975): Σπήλαια και άλλαι καρστικάί μορφαί της Κρήτης. Ηράκλειο, σ. 277.
- Πλατάκης Ε. (1977): Ονόματα σπηλαίων της Κρήτης σχετικά με θρύλους και παραδόσεις. *Κρητολογία*, 5: 165-170.
- Παραγκαμιάν Κ. (1989): Στοιχεία βιολογίας και προβλήματα διαχείρισης των κρητικών σπηλαίων. *Δελτίο Ε.Σ.Ε.*, XIX (1, 2): 200-205.
- Παραγκαμιάν Κ. (1992): Σπηλαιολογικές έρευνες στην Κοινότητα Αξού Ρεθύμνου Κρήτης: Τα βάραθρα "Ξεπατωμένος Τάφος" και "Της Νάκας ο Τάφος". *Δελτίο Ε.Σ.Ε.*, XX (υπό εκτύπωση).